

بررسی عوامل مؤثر بر منابع کنترل کشاورزان: دستاوردهایی برای ترویج کشاورزی (مطالعه موردی شهرستان هرسین)

امیر حسین علی بیگی

دانشیار دانشکده کشاورزی - دانشگاه رازی

اکرم بینائیان*

دانشجوی دکتری رشته توسعه روستایی - دانشگاه رازی

تاریخ پذیرش: ۹۴/۳/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۲/۶/۱۲

چکیده

غفلت عاملین ترویج از مسائل روانشناختی کشاورزان، مانع تحقق شایسته اهداف آرمانی ترویج شده است. از این رو مطالعه حاضر با هدف بررسی منابع کنترل کشاورزان تلاش می‌کند دستاوردهایی برای بخش ترویج کشاورزی ارائه دهد. این تحقیق از نوع توصیفی - همبستگی است و جامعه آماری آن را کشاورزان سه شهرک بیستون، بلوردی و الزهرا در شهرستان هرسین (۲۳۰ نفر) تشکیل می‌دهند. حجم نمونه مورد مطالعه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان، ۱۴۴ نفر تعیین شد. روش نمونه‌گیری از نوع تصادفی با انتساب متناسب بوده است. طبق نتایج به دست آمده، حدود ۵۵ درصد از کشاورزان، دارای منابع کنترل بیرونی هستند؛ بدین معنی که موفقیت‌ها و شکست‌های خود را به عوامل بیرون از خود مثل شانس و اقبال یا دشواری موقعیت‌ها نسبت می‌دهند. با استفاده از تحلیل عاملی، گویه‌های منابع کنترل در شش عامل دسته‌بندی و تحت عناوین شانس و تأثیر عوامل ژنتیکی، روحیه استقلال‌طلبی و اتکاء به خود، دانش و تجربه، باور به بدشانسی، سنت‌گرایی و ریسک‌گریزی نام‌گذاری شدند. یافته‌های حاصل از رگرسیون نیز نشان داد مهم‌ترین عوامل تبیین‌کننده منابع کنترل به ترتیب سبک مدیریت قانونمند، تجارب عمومی و حرفه‌ای، توانایی خودارزیابی و تحصیلات بوده است که در مجموع ۴۵ درصد از تغییرات واریانس منابع کنترل را پیش‌بینی می‌کنند.

واژگان کلیدی: منابع کنترل، سبک مدیریت، ترویج و آموزش کشاورزی

مقدمه

انتقال و اشاعه نوآوری‌های سودمند کشاورزی و همچنین دانش موجود به کشاورزان، به منظور افزایش کمی و کیفی تولید کشاورزی و بهزیستی همگانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بخش قابل توجهی از مسئولیت اجرای این امر بر عهده‌ی نظام ترویج کشاورزی می‌باشد. یکی از دلایل عدم توفیق برنامه‌های ترویجی این است که کارشناس کشاورزی علیرغم تسلط به مفاهیم علمی، در تنظیم برنامه‌های اثربخش برای جامعه کشاورزان چندان موفق عمل نکرده است (امینی و میردامادی، ۱۳۸۶). موفقیت در تنظیم و اجرای برنامه‌های ترویجی مستلزم توجه به تمامی ویژگی‌های مخاطبان از جمله ابعاد شخصیتی پنهان آن‌ها می‌باشد که مورد غفلت پژوهشگران و محققان در بخش کشاورزی قرار گرفته است. از آن جمله می‌توان به منابع کنترل^۱ کشاورزان و زارعان اشاره کرد. درک و شناخت منابع کنترل، یک اصل مهم در فهمیدن طبیعت فرآیندهای یادگیری است. پیش فرض بیشتر برنامه‌های ترویجی این است که اگر کشاورز پیشنهادها و توصیه‌های مروجان را بپذیرد دستاوردها و کارایی‌اش ارتقاء می‌یابد. این مطلب به این واقعیت اشاره دارد که کشاورز دارای منبع کنترل درونی است. در مقابل، کشاورزی که پیشنهادها را نادیده می‌گیرد ممکن است دارای منبع کنترل بیرونی باشد؛ گرچه دلایل واضحی مبنی بر تأثیر درونی بودن بر توانایی بالا وجود ندارد (Nuthall, 2010). تست روانشناسی منابع کنترل (LOC) در سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۶۰ رسمیت یافت و کاربرد آن در علوم اجتماعی و صنعت فراوان مشاهده شده است (Jain & Singh, 2008). روتر در بیان مفهوم منبع کنترل، به دو بعد

فرضی درونی و بیرونی اشاره دارد. گروهی که موفقیت‌ها و شکست‌های خود را به شخص خود نسبت می‌دهند، افراد دارای منبع کنترل درونی نامیده می‌شوند و گروه دوم که موفقیت‌ها و شکست‌های خود را به عوامل بیرون از خود مثل بخت و اقبال یا دشواری موقعیت‌ها نسبت می‌دهند، افراد دارای منبع کنترل بیرونی نام گرفته‌اند (Jahromi, & Zamani, 2007). به بیان دیگر اشخاص دارای منبع کنترل درونی باور دارند که کارآمدی، تدبیر، سخت‌کوشی، احتیاط و مسئولیت‌پذیری به پیامدهای مثبت خواهد انجامید و رفتارشان نقش مهمی در افزایش بروندهای خوب و کاهش بروندهای بد دارد. برعکس افرادی که منبع کنترل بیرونی دارند، رویدادهای مثبت یا منفی را پیامد رفتار خود نمی‌دانند بلکه آن را به شانس، سرنوشت، نفوذ افراد قدرتمند و عوامل محیطی ناشناخته مهار نشدنی نسبت می‌دهند. به اعتقاد روتر، منابع کنترل درونی، در واقع اعتقاد به کنترل دستاوردهای آینده بوسیله خود فرد است و منابع کنترل بیرونی به باور کنترل همه چیز توسط شرایط بیرونی هر فرد بر می‌گردد. به طور کلی منبع کنترل درونی مطلوب به نظر می‌رسد چرا که درونی‌ها کسانی هستند که گرایش به انجام بهتر کارها دارند (Jagdischandra & Vijayashree, 2011) و مدیریت قویتری را در کارها اعمال می‌کنند (Perry, 1990). بنابراین اهمیت شناسایی منابع کنترل زارعین و لزوم تقویت منابع کنترل درونی در جهت دستیابی به توانایی مدیریتی آن‌ها از یک سو و ارتقای کارایی و اثربخشی برنامه‌های ترویج از سوی دیگر، می‌تواند لزوم انجام تحقیق حاضر را نمایان سازد.

فرض عمومی که «درونی‌ها» مهارت و پیشرفت را ترجیح می‌دهند و برای آن ارزش بیشتری قائلند در

دارند. Schieman (2001) بر این باور است که متغیرهای سن و سطح تحصیلات، از آنجا که منعکس‌کننده میزان تجارب در زندگی و جامعه‌پذیری افراد هستند، بر روی منابع کنترل تأثیر می‌گذارند. از جمله مطالعات انجام شده در زمینه ارتباط منابع کنترل با بخش کشاورزی، می‌توان به مطالعات Jahromi, & Zamani (2007) اشاره نمود. جهرمی و زمانی به مقایسه منابع کنترل دو گروه تولیدکنندگان گندم با سطح عملکرد بالا و سطح عملکرد پایین در شیراز پرداختند. نتایج این مطالعه بیانگر وجود رابطه مثبت و معنی‌دار بین عملکرد گندم‌کاران و منابع کنترل درونی است. همچنین، در این مطالعه مشخص شد که متغیرهایی نظیر علاقه به حرفه‌ی کشاورزی، دسترسی به منابع اطلاعات و تحصیلات کشاورزان با عملکرد زراعی آن‌ها رابطه مثبت و معنی‌دار دارد. در نهایت، جهرمی و زمانی، پارامترهای رفتاری و روانشناختی را در نحوه مدیریت مزرعه و سطح تولید مؤثر برشمردند. طی مطالعات صورت گرفته توسط Nuthall (2010) در بین کشاورزان نیوزیلند، مشخص شده است که منابع کنترل کشاورزان با متغیرهایی از جمله سبک مدیریتی، تجارب و اهداف کشاورزان همبستگی معنی‌دار دارد؛ همچنین وجود رابطه معنی‌دار بین متغیرهای سبک مدیریتی، تجارب، اهداف، هوش و توانایی‌های خودارزیابی با توانایی مدیریتی آن‌ها نیز محرز شده است. Kaine et al. (2004) طی مطالعه‌ای نشان می‌دهند که یک ارتباط معنی‌دار بین منابع کنترل زارعان و گرایش آن‌ها به پذیرش نوآوری و اهداف مالی و مشارکت در فعالیت‌های ترویجی وجود دارد. آن‌ها در مطالعه دیگری به این نتیجه رسیدند که می‌توان درون‌گرایی منابع کنترل افراد را با استفاده از تکنیک‌هایی نظیر آموزش مهارت، بازخورد و آموزش تجربی به

حالی که «بیرونی‌ها» شانس و تصادف را برتر می‌دانند توسط محققان بسیاری همچون جولیان و کاتز، اشنايدر و ریو ثابت شده است (غضنفری، ۱۳۷۷؛ Nuthall, 2010). به گفته (Martinez 2003) پشتکار و اصرار افراد برای موفقیت به تجارب، اهداف و منابع کنترل وابسته است. در این میان، مهمترین عامل، منابع کنترل بوده است. اشخاصی که منابع کنترل درونی بالا دارند باور دارند که اتفاقات و حوادث، نتیجه رفتارها و اعمال خود شخص است و این دسته افراد در کارهای خود، جدی‌تر و دائماً در پی کسب اطلاعات، دانش و یادگیری هستند (House, 2000). بررسی مطالعات نشان می‌دهد که منابع کنترل در زمینه‌های مختلفی از جمله تجارت، بهداشت، کشاورزی و به ویژه روانشناسی مورد مطالعه قرار گرفته است. Yon Lim et al. (2012) طی مطالعه‌ای در کره جنوبی پی برده‌اند که بین منابع کنترل با رضایت کارآموزان و موفقیت آن‌ها رابطه‌ای مثبت و مستقیم وجود دارد. Ghasemzadeh et al. (2012) طی مطالعه‌ای به بررسی روابط بین عزت نفس و منابع کنترل در دانشجویان ایرانی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که عزت نفس، ارتباط مثبت و معنی‌داری با منابع کنترل درونی دارند و در مقابل این ارتباط برای منابع کنترل بیرونی، رابطه‌ای منفی بوده است.

Mueller & Thomas (2001) نشان دادند که کارآفرینی در جوامعی نمود بیشتری پیدا می‌کند که مردم در آن منبع کنترل درونی دارند. Mamlin et al. (2003) نیز به بررسی در زمینه منبع کنترل پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که مردان بیشتر از زنان تمایل به منبع کنترل درونی دارند. Ghasemzadeh et al. (2012) همچنین نتایج مطالعات آن‌ها نشان می‌دهد که افراد با سنین بالاتر و افراد با جایگاه بالاتر در تشکیلات سازمانی تمایل بیشتری به درونی‌بودن

شیوه‌های مختلف تقویت کرد؛ به این ترتیب تحقیقات اخیر نشان می‌دهد که منابع کنترل با آموزش قابل تغییرند و فرض ثابت بودن منابع کنترل را با تردید مواجه می‌کند (Jagdishchandra & Vijayashree, 2011) با توجه به مباحث نظری و یافته‌های پژوهشی یاد شده، می‌توان به این نتیجه رسید که منابع کنترل کشاورزان، عاملی تعیین کننده در بروز رفتار آن‌ها بوده و عوامل مختلفی از جمله سبک‌های مدیریتی، تجارب، سن، جنسیت، تحصیلات و توانایی خودارزیابی کشاورزان در تعیین منابع کنترل آنان تأثیرگذار است. گرچه پژوهش‌های گسترده‌ای در خارج از کشور در زمینه بررسی منابع کنترل کشاورزان صورت گرفته است اما خلاً چنین مطالعاتی در داخل کشور محسوس است.

اهداف تحقیق

هدف اصلی تحقیق بررسی عوامل مؤثر بر منابع کنترل کشاورزان: دستاورهایی برای ترویج کشاورزی در شهرستان هرسین می باشد. دستیابی به هدف ذکر شده مستلزم دستیابی به اهداف اختصاصی همچون تعیین منابع کنترل کشاورزان شهرک‌های بیستون، بلوردی و الزهرا؛ تعیین باورهای اساسی کشاورزان در زمینه منابع کنترل؛ تعیین سبک‌های مدیریتی کشاورزان؛ تعیین عوامل مؤثر بر منابع کنترل کشاورزان می باشد.

روش پژوهش

این تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی، همبستگی است. ابزار گردآوری داده‌های تحقیق، پرسشنامه است. جامعه آماری تحقیق، کلیه کشاورزان شهرک‌های بیستون، بلوردی و الزهرا در شهرستان هرسین بودند (۲۳۰ نفر). به دلیل وجود

مهاجرت‌های فصلی و عدم امکان مطالعه همه کشاورزان، اقدام به نمونه‌گیری با استفاده از جدول کرجسی و مورگان شد و حجم نمونه ۱۴۴ نفر تعیین گردید. با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتساب متناسب، حجم نمونه بین سه شهرک بیستون، بلوردی و الزهرا توزیع و به ترتیب در هر شهرک ۶۹، ۵۰ و ۲۵ نفر انتخاب شدند. برای تحلیل داده‌ها نیز از نرم افزار SPSS_{V16} استفاده شد. بخش‌های مختلف پرسشنامه عبارت بودند از: الف) گویه‌های سنجش ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای کشاورزان، ب) گویه‌های سنجش منابع کنترل شامل ۱۹ گویه با طیف رتبه‌بندی: کاملاً نادرست=۱ تا کاملاً درست=۵، پ) گویه‌های سنجش سبک مدیریتی شامل ۲۵ گویه با طیف رتبه‌بندی کاملاً نادرست=۱ تا کاملاً درست=۵، ت) گویه‌های سنجش تجارب عمومی و حرفه‌ای شامل ۴۱ گویه با طیف رتبه‌بندی کاملاً نادرست=۱ تا کاملاً درست=۵، ث) گویه‌های سنجش توانایی خودارزیابی کشاورزان در زمینه‌های مدیریت تغذیه حیوانات، مدیریت محصول و مرتع، مدیریت کارگران و شرکاء، مدیریت مالی و فروش و برنامه‌ریزی بلندمدت (امتیازدهی از ۱: توان کم تا ۱۰: توان بالا) که همگی برگرفته از مطالعه Nuthall (2010) می باشد و جهت تطابق با شرایط جامعه مورد مطالعه، تغییرها و اصلاح‌های لازم اعمال گردیده است. جهت ارزیابی منابع کنترل، ابتدا حداکثر نمره، از ضرب تعداد گویه‌ها (۱۹ گویه) در بالاترین امتیاز (۵ امتیاز) به دست آمد (۹۵=۱۹×۵). همچنین حداقل نمره، از ضرب تعداد گویه‌ها در کمترین امتیاز محاسبه گردید (۱۹=۱۹×۱). سپس بر مبنای حداقل و حداکثر نمره، سطح میانگین، محاسبه و نمرات اکتسابی هر کشاورز با سطح میانگین مقایسه شد. نمرات بالاتر از میانگین، منابع کنترل درونی، و نمرات پایین‌تر از میانگین، منابع کنترل

کشاورزان در گروه سنی ۲۵ تا ۳۵ سال، حدود ۳۵ درصد در گروه سنی ۳۶ تا ۴۵ سال، ۳/۵ درصد مخاطبان کمتر از ۲۵ سال و ۱۷ درصد بالاتر از ۴۶ سال سن دارند؛ میانگین سنی افراد حدود ۳۸ سال است. ۳۵ درصد کشاورزان بی‌سواد و یا در حد خواندن و نوشتن سواد دارند. حدود ۲۰ درصد کشاورزان دارای مدرک سیکل، ۲۱/۵ درصد مدرک دیپلم، ۱۱/۸ درصد مدرک فوق‌دیپلم، ۸/۳ درصد مدرک لیسانس و ۲ درصد مدرک فوق‌لیسانس و بالاتر می‌باشند. میزان متوسط تجارب عمومی و حرفه‌ای کشاورزان، پس از بررسی گویه‌های مربوطه، با مقدار عددی ۳/۶، نشان از میزان نسبتاً بالای سطح تجارب در افراد دارد ($M=3/6, SD=0/77$). همچنین کشاورزان، توانایی خود را نسبت به همتایان خود، به شرح جدول ۱، ارزیابی کرده‌اند.

بیرونی را نشان می‌دهد. به منظور تعیین پایایی پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. مقدار این ضریب برای بخش‌های مختلف پرسشنامه از جمله گویه‌های سنجش منابع کنترل، گویه‌های سنجش سبک مدیریتی، گویه‌های سنجش تجارب عمومی و حرفه‌ای و گویه‌های سنجش توانایی خودارزیابی به ترتیب ۰/۶۹، ۰/۸۶، ۰/۸۹، ۰/۸۹ به دست آمد. برای تعیین روایی بخش‌های مختلف پرسشنامه از نظرات کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان کرمانشاه استفاده شد.

یافته‌ها

بررسی ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای کشاورزان نشان می‌دهد که حدود ۸۰ درصد از کشاورزان را مردان و بقیه را زنان تشکیل می‌دهند. توزیع فراوانی سن افراد مورد مطالعه نشان داد که ۴۴ درصد از

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار ارزیابی کشاورزان از توانایی‌های خود

ردیف	گویه	میانگین*	انحراف معیار
۱	مدیریت تغذیه حیوانات	۶/۷	۲/۶۶
۲	مدیریت محصول و مرتع	۶/۵	۲/۳۲
۳	مدیریت کارگران و شرکاء	۷/۴	۲/۱۹
۴	مدیریت مالی و فروش	۷/۴	۱/۸۴
۵	برنامه‌ریزی بلندمدت	۶/۷	۲/۲۶

* امتیازدهی از ۱:توان کم تا ۱۰:توان بالا

کنترل، تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد که نتایج در جدول ۲ آمده است. روش چرخش وریماکس بوده و بارهای عاملی بالاتر از ۰/۴ در نظر گرفته شد. این تحلیل عاملی منجر به استخراج ۶ عامل با مقادیر ویژه بالاتر از یک ($Eigen\ value > 1$) گردید که مجموع این عوامل، ۶۲.۱۲ درصد از واریانس را تبیین کرد. با توجه به متغیرهایی که بیشترین بار عاملی را در هر

نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که متوسط نمره اکتسابی کشاورزان از بخش منابع کنترل، ۴۹/۳ نمره از مجموع ۹۵ نمره با انحراف معیار ۸/۴۱ بوده است که ۴۴/۴ درصد از کشاورزان نمره بالاتر از میانگین (منابع کنترل درونی) و ۵۵/۳ درصد از آن‌ها نمره پایین‌تر از میانگین (منابع کنترل بیرونی) کسب کرده‌اند. جهت تعیین باورهای اساسی کشاورزان در زمینه منابع

عامل دارند، نام عامل‌ها به ترتیب «شانس و تأثیر عوامل ژنتیکی»، «روحیه استقلال طلبی و اتکاء به خود»، «دانش و تجربه»، «باور به بدشانسی» «سنت‌گرایی» و «ریسک‌گریزی» انتخاب گردید.

جدول ۲- میانگین، انحراف معیار و بارهای عاملی متغیرهای تشکیل دهنده عوامل مربوطه به منابع کنترل

نام عامل	فرازهایی از گویه‌های منابع کنترل	بار عاملی	میانگین گویه	انحراف معیار	میانگین عامل*
شانس و تأثیر عوامل ژنتیکی	عدم تغییر در روش انجام و مدیریت کارها به دلیل ترس از همراه نبودن شانس	۰/۸۵۲	۱/۹۳۹	۱/۱۰۷	
	اعتقاد به بدشانسی بودن خود و خوش شانس بودن دیگران	۰/۷۷۹	۲/۲۸۶	۱/۴۱۹	
	اعتقاد به وجود ژن به عنوان تعیین کننده توانایی مدیران	۰/۶۹۱	۲/۶۹۷	۱/۱۷۸	۲/۵۲۳
	نامیدشدن در شرایط سخت کاری	۰/۶۲۸	۲/۸۲۹	۱/۳۵۷	
روحیه استقلال طلبی و اتکاء به خود	نداشتن کنترل بر میزان تولید	۰/۵۱۹	۲/۸۶۶	۱/۲۰۶	
	موفقیت شخص در دستیابی به اهداف خود	۰/۷۷۰	۳/۱۰۹	۱/۵۱۵	
	متکی نبودن به دیگران در انجام کارها	۰/۶۵۶	۳/۲۸۱	۱/۱۶۵	
	عدم اعتقاد به وجود شانس	۰/۵۵۸	۲/۸۸۴	۱/۲۳۸	۳/۰۹۹
دانش و تجربه	مصمم برای عمل به افکار درست	۰/۵۱۹	۳/۱۲۳	۱/۱۷۷	
	سخت‌کوشی و آموزش محوری در همکاران	۰/۶۴۹	۲/۸۱۴	۱/۰۹۱	
	مدیریت اطرافیان و همکاران به طور موفقیت‌آمیز	۰/۶۴۸	۲/۷۱۹	۱/۰۴۲	۲/۷۸۱
باور به بدشانسی	اعتقاد به اینکه نتیجه تلاش‌های فرد به دلیل شانس بد صرف تأمین خواسته‌های دیگران می‌شود	۰/۷۸۹	۲/۴۲۴	۱/۲۶۹	۲/۶۵۸
	تلاش برای برقراری رابطه خوب با دیگران و بی‌میلی آن‌ها برای برقراری این رابطه	۰/۴۲۴	۲/۸۹۲	۱/۳۴۸	
سنت‌گرایی	انجام برنامه‌ریزی دقیق قبل از انجام هر کار	۰/۷۴۱	۲/۸۲۶	۱/۳۱۶	۲/۷۹۲
	استفاده از روش‌های یکسان در طول سالیان متمادی	۰/۷۰۳	۲/۷۵۹	۱/۱۷۱	
ریسک‌گریزی	استفاده از روش‌های قابل اعتماد و مطمئن	۰/۸۲۵	۲/۹۶۶	۱/۳۸۸	۲/۶۸۹
	عدم توانایی کنترل به هنگام حوادث طبیعی و غیر مترقبه	۰/۵۱۹	۲/۴۱۲	۱/۲۵۶	

*طیف رتبه‌بندی: کاملاً نادرست=۱ تا کاملاً درست=۵ (chi-square=۷۸۸/۶۸ sig=۰/۰۰۰) Bartlett's test K-M-O= ۰/۵۸۰

جدول ۳- میانگین، انحراف معیار و بارهای عاملی متغیرهای تشکیل دهنده عوامل مربوطه به سبک مدیریتی

نام عامل	گویه‌های سبک مدیریتی (شخصیت)	بار عاملی	میانگین گویه	انحراف معیار	میانگین عامل*
مدیریت قانونمند	تمایل به انجام برنامه‌ریزی دقیق قبل از انجام کارها	۰/۷۴۰	۳/۲۲۲	۱/۵۰۶	۳/۰۷۴
	سخت‌گیری و جدیت زیاد در انجام کارها	۰/۶۴۶	۲/۸۲۰	۱/۰۷۳	
	استقبال از مشارکت و هم‌صحبتی با اطرافیان	۰/۶۴۳	۲/۹۱۱	۱/۲۰۳	
	پایبند بودن به اصول مدیریت	۰/۶۲۵	۳/۲۲۶	۱/۰۴۷	
	تمایل به انجام کارها با استفاده از امکانات موجود	۰/۵۵۰	۳/۴۱۸	۱/۵۴۲	
	یادداشت برداری و بررسی جوانب مالی قبل از انجام هر کار	۰/۵۳۹	۳/۴۴۳	۱/۶۲۵	
	اعتماد به تجربه به جای اعتماد به حدس و گمان	۰/۵۳۸	۲/۹۳۸	۱/۱۹۷	
مدیریت همراه با اضطراب	اعتقاد به انجام تمام و کمال هر کار	۰/۴۰۱	۲/۶۱۷	۱/۲۱۴	۲/۱۶۷
	نگرانی از اظهار نظر دیگران در مورد کارهای خود	۰/۶۹۴	۲/۳۰۸	۱/۲۷۳	
	مضطرب شدن به دلیل تصمیمات گرفته شده	۰/۶۲۷	۲/۵۴۸	۱/۴۷۶	
	تحسین همکاران و کشاورزانی که از لحاظ مالی حسابگرند و اجازه نمی‌دهند احساسات و عواطف بر تصمیماتشان اثر بگذارد	۰/۶۰۸	۳/۱۴۴	۱/۴۸۸	
	اعتقاد به نگرانی هر سند و مدرک	۰/۵۷۷	۳/۳۴۳	۱/۳۳۶	
	لذت از عضو بودن در تشکل‌های کشاورزان و ارتباط داشتن با آنها	۰/۴۹۱	۲/۶۳۹	۱/۲۵۶	
	اضطراب در موقعیت‌هایی با حجم کار بالا	۰/۴۸۳	۲/۶۲۱	۱/۳۵۸	
مدیریت مشاوره‌ای	استقبال از روش‌های جدید و هیجان‌انگیز در کشاورزی	۰/۷۲۰	۲/۶۸۲	۱/۲۷۲	۳/۰۱۰
	اشتیاق برای صحبت کردن با دیگران در مورد روش‌های زراعی جدید	۰/۶۶۷	۳/۲۲۲	۱/۲۴۵	
	توجه به نظرات دیگران در مورد انجام کارهای خود	۰/۴۸۹	۳/۱۲۶	۱/۲۰۹	
مدیریت مشارکتی	تأمین اطلاعات فنی مورد نیاز از دیگران	۰/۷۱۸	۳/۱۰۶	۱/۳۶۷	۲/۶۴۲
	شریک کردن اطرافیان و همکاران در موفقیت‌ها و شکست‌ها	۰/۷۰۰	۲/۴۱۰	۱/۲۳۴	
	تحمل اشتباهات همکاران و اطرافیان	۰/۶۶۴	۲/۴۱۲	۱/۲۱۹	
مدیریت ناکارآمد	بی‌تفاوتی نسبت به دیگران به ویژه در موقعیت‌هایی با فشار کاری زیاد	۰/۶۵۴	۲/۰۲۷	۱/۲۳۱	۲/۲۵۷
	باور به مشکل بودن ایجاد سیستم تولیدی و مدیریتی مطلوب	۰/۶۲۸	۲/۷۷۳	۱/۲۷۳	
	رها کردن کارگران و اطرافیان برای انجام کارها با روش دلخواه خودشان	۰/۵۰۳	۱/۹۷۳	۱/۱۰۶	

* طیف رتبه‌بندی: کاملاً نادرست=۱ تا کاملاً درست=۵ (chi-square=۱۰۶۱/۹۶۸ sig=۰/۰۰۰) Bartlett's test = ۰/۶۱۷ K-M-O

دهنده وجود رابطه هم‌خطی زیاد بین متغیرهای مستقل است که مشکل جدی به وجود می‌آورد.

یکی دیگر از مفروضاتی که در رگرسیون مد نظر قرار می‌گیرد، استقلال خطاها (تفاوت بین مقادیر واقعی و مقادیر پیش‌بینی شده توسط معادله رگرسیون) از یکدیگر است. در صورتی که فرضیه استقلال خطاها رد شود و خطاها با یکدیگر همبستگی داشته باشند امکان استفاده از رگرسیون وجود ندارد. به منظور بررسی استقلال خطاها در رگرسیون، از آزمون دوربین-واتسون^۲ استفاده می‌شود. مقدار آماره دوربین-واتسون بین ۰ تا ۴ متغیر است و مقادیر بین ۱/۵ تا ۲/۵ نشان‌دهنده پذیرفته‌شدن فرض استقلال بین خطاها است. طبق مندرجات جدول ۴، مقدار دوربین-واتسون برای مدل رگرسیونی، ۲/۱۴۶ بدست آمده است که نشان می‌دهد باقیمانده‌ها در رگرسیون مستقل هستند.

نتایج رگرسیون نشان می‌دهد که مهمترین عوامل تبیین‌کننده منابع کنترل به ترتیب سبک مدیریت قانونمند، تجارب عمومی و حرفه‌ای، توانایی خودارزیابی و تحصیلات هستند که در مجموع حدود ۴۵ درصد از تغییرات واریانس منابع کنترل را تبیین می‌کنند.

جهت تعیین مهم‌ترین سبک‌های مدیریتی کشاورزان نیز تحلیل عامل اکتشافی انجام شد. نتایج در جدول ۳، قابل مشاهده است. روش چرخش وریماکس و بارهای عاملی بالاتر از ۰/۴ در نظر گرفته شد. از گویه‌های سبک مدیریتی، ۵ عامل استخراج شد که در مجموع، ۴۸/۱۵ درصد از واریانس را تبیین کرد.

نام این عامل‌ها به ترتیب «مدیریت قانونمند»، «مدیریت همراه با اضطراب»، «مدیریت مشاوره‌ای»، «مدیریت مشارکتی» و «مدیریت ناکارآمد» نام گرفت. میانگین نمرات اکتسابی کشاورزان در هر عامل نشان می‌دهد، مدیریت قانونمند با میانگین ۳/۰۷ و مدیریت مشاوره‌ای با میانگین ۳/۰۱، مهم‌ترین سبک‌های مدیریتی کشاورزان مورد مطالعه هستند.

در راستای دستیابی به هدف پیش‌بینی منابع کنترل بر اساس متغیرهای مورد بررسی از رگرسیون چندگانه استفاده شد. بررسی آماره‌های هم‌خطی از جمله تولرانس و VIF^۱ در جدول ۴، نشان می‌دهد اختلاف بین میزان تخمین زده شده و مقدار واقعی ضرایب رگرسیون استاندارد شده زیاد نیست. وقتی که هیچ یک از متغیرهای مستقل مدل، هیچ گونه وابستگی خطی با سایر متغیرهای مستقل ندارند، ضریب تعیین برای همه آن‌ها یک خواهد شد و بنابراین عامل تورم واریانس به ازای تمام متغیرهای مستقل، مقدار عددی ۱، اختیار خواهد نمود.

مقادیر این آماره برای اکثریت متغیرهای مستقل تحقیق حاضر بین ۱ تا ۲ بدست آمده است که نشان می‌دهد مشکلی برای انجام محاسبات وجود ندارد. چرا که برای آماره VIF، مقادیر بالای ۱۰، نشان

^۲Durbin-Watson^۱Variance Inflation Factor

جدول ۴- تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (منابع کنترل = Y)

Durbin-Watson	Collinearity Statistics		Sig.t	t	Beta	B	متغیرهای مستقل
	VIF	Tolerance					
			۰/۰۰۰	۱۸/۲۷۲	-	۴۸/۷۰۳	مقدار ثابت
	۱/۳۰۳	۰/۷۶۸	۰/۰۰۰	۶/۶۹۳	۰/۴۸۲	۵/۵۸۶	سبک مدیریت قانونمند (X1)
۲/۱۴۶	۱/۱۲۵	۰/۸۸۹	۰/۰۰۰	۴/۰۰۱	۰/۲۶۸	۲/۳۵۲	تجارب عمومی و حرفه‌ای (X2)
	۱/۲۷۷	۰/۷۸۳	۰/۰۰۰	۳/۶۴۰	۰/۲۸۱	۳/۱۵۷	توانایی خودارزیابی (X3)
	۱/۴۰۳	۰/۷۱۳	۰/۰۱۵	۲/۴۶۲	۰/۱۸۴	۲/۲۹۲	تحصیلات (X4)

$$R=۰/۶۶۸ \quad R^2=۰/۴۴۷ \quad R^2 \text{ Adj}=۰/۴۳۱ \quad F=۴۶/۵۸۵ \quad \text{sig.F}=۰/۰۰۰$$

بحث و نتیجه گیری

مطالعه حاضر با هدف بررسی منابع کنترل کشاورزان و به جهت تعیین عواملی که منجر به قرارگرفتن هر زارع در گروه‌هایی با منابع کنترل درونی و بیرونی می‌شود، انجام شده است. مطابق با نتایج بدست آمده، اکثریت کشاورزان (۵۵ درصد) دارای منبع کنترل بیرونی بوده‌اند. یکی از عواملی که می‌تواند تا حدی این نتیجه را توجیه کند محدودیت تسلط کامل کشاورزان به محیط کار خود، به دلیل تغییرات دائمی شرایط، به ویژه شرایط آب و هوایی می‌باشد. به عبارتی شرایط متغیر در بخش کشاورزی، می‌تواند یکی از موانع تسلط کشاورز به محیط زندگی حرفه‌ای وی محسوب شود. جهت شناسایی باورهای اساسی افراد، در گویه‌های منابع کنترل تحلیل عاملی انجام شد و منجر به استخراج شش عامل با نام‌های شانس و تأثیر عوامل ژنتیکی، روحیه استقلال‌طلبی و اتکاء به خود، دانش و تجربه، باور به بدشانسی، سنت‌گرایی و ریسک‌گریزی گردید. عامل شانس و تأثیر عوامل ژنتیکی، گویای این باور است که شانس در زندگی افراد تعیین کننده بوده و موفقیت در مدیریت کارها، خصوصیتی ذاتی است. باور به وجود شانس و تأثیر عوامل ژنتیکی مشخصه افرادی است که

منبع کنترل بیرونی دارند و معتقدند که آن چه برای آن‌ها پیش می‌آید در اثر شانس و تصادف است و تلاش آن‌ها، تأثیر چندانی در دستاوردها ندارد. روحیه استقلال‌طلبی و اتکاء به خود، به عنوان مهم‌ترین باور کشاورزان مورد مطالعه در زمینه منابع کنترل، در کسانی وجود دارد که معتقدند دستاوردهای آن‌ها، نتیجه عملکرد خود آن‌هاست؛ برای انجام کارها به کسی متکی نیستند و خود به عمل اقدام می‌کنند. این افراد کسانی هستند که خود را سازندگان اصلی زندگی‌شان می‌دانند؛ باور دارند که خود اتفاقات گذشته و حال را به وجود آورده‌اند و اتفاقات آینده را خودشان تعیین می‌کنند. شریعتمدار (۱۳۸۸) بیان می‌کند که احتمالاً، چنین افرادی در وسط پیوستار درونی‌ها و بیرونی‌ها قرار دارند چرا که موفقیت در انجام هر کاری را تنها در گرو تلاش و عمل خود می‌بینند. عامل دانش و تجربه، مشخصه افرادی است که قادرند دیگران را برای انجام کارها متقاعد کنند و جهت انجام بهتر کارها به کسب دانش مبادرت می‌ورزند. فارز بر این باور است که گرایش به دانش و تجربه از ویژگی‌های شخصیتی افرادی با منبع کنترل درونی است؛ وی بیان می‌کند که افراد با منبع کنترل درونی، کسب دانش و اطلاعات را پیش‌نیاز فرایند

صلاحیت فردی استفاده کنند (امینی و میردامادی، ۱۳۸۶)؛ این سبک، سیستمی داوطلبانه و مسئولانه است که منجر به رضایت روحی اعضا شده و موجب تحقق اهداف می‌شود. سبک مدیریت ناکارآمد نیز، نشان‌دهنده سبکی است که در آن مدیر، ایجاد سیستم مدیریتی مطلوب را سخت می‌پندارند و انجام امور را به هر شکلی به دیگران می‌سپارد؛ بنابراین مدیر از وظایف، کنار می‌رود و اقدامات ناهماهنگ رخ می‌دهد. این نوع مدیریت، به تضعیف تمرکز افراد و گم‌کردن هدف ختم می‌شود (یعقوبی و همکاران، ۱۳۸۹). نتایج حاصل از رگرسیون نشان می‌دهد که چهار عامل سبک مدیریت قانونمند، تجارب عمومی و حرفه‌ای، توانایی خودارزیابی و تحصیلات، مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده منابع کنترل کشاورزان مورد مطالعه، می‌باشند. سبک مدیریت قانونمند، در افرادی وجود دارد که تمایل دارند کنترل اوضاع و شرایط را در دست بگیرند؛ از این رو قوانین و شرایط سختی را بر محیط کار خود اعمال می‌کنند.

مطالعات انجام شده نشان می‌دهد، کسانی که سعی در کنترل شرایط دارند دارای منبع کنترل درونی‌تری هستند (Nuthall, 2010; Yon Lim et al. 2012). تجارب عمومی و حرفه‌ای کشاورزان نیز در تعیین منابع کنترل آن‌ها نقش بسزایی دارد؛ به عبارتی کانون کنترل افراد، تحت تأثیر تجربه‌های عمومی و حرفه‌ای آن‌ها، در طی دوران زندگی شکل می‌گیرد (گنجی، ۱۳۸۴).

Kaine et al. (2004) و Schieman (2001) نیز معتقدند که تجربه بیشتر، منجر به درونی‌شدن منبع کنترل می‌گردد. این نتیجه قابل انتظار بوده است چرا که در منطقه مورد مطالعه، کشاورزان با تجربه بیشتر، احساس تسلط بیشتری بر اوضاع و حتی اطرافیان خود دارند و معتقدند می‌توانند بر رفتار دیگران تأثیر

تصمیم‌گیری می‌دانند (شائمی و براری ۱۳۹۰). در عامل باور به بدشانسی، کسانی قرار می‌گیرند که معتقدند دیگران از دستاوردهای آن‌ها بهره‌مند می‌شوند و خودشان شانس خوبی ندارند. باور به بدشانسی، در افرادی با منبع کنترل بیرونی مورد انتظار است (Kreitner & Kinicki, 2001). سنت‌گرایی به عنوان یکی از مهم‌ترین باورهای کشاورزان مورد مطالعه در زمینه منابع کنترل، باور کسانی است که به استفاده از روش‌های آزمون شده معتقدند و بدون برنامه‌ریزی قبلی دست به عمل نمی‌زنند. ریسک‌گریزی، نشان‌دهنده باور افرادی است که در صورت عدم اطمینان از حصول موفقیت در کار، به عمل اقدام نمی‌کنند؛ به عبارتی هیچ خطر احتمالی برای آن‌ها قابل پذیرش نیست. جهت تعیین مهم‌ترین عامل‌های سبک مدیریت نیز از روش تحلیل عاملی اکتشافی بهره گرفته شد. عامل‌های استخراج شده از سبک مدیریت عبارتند از: سبک مدیریت قانونمند، مدیریت همراه با اضطراب، مدیریت مشاوره‌ای، مدیریت مشارکتی و مدیریت ناکارآمد. سبک مدیریت قانونمند به عنوان مهم‌ترین سبک مدیریتی کشاورزان مورد مطالعه، معرف سبکی است که در آن مدیر، بسیار جدی و پایبند به اصول مدیریت است. مدیریت همراه با اضطراب، سبک مدیرانی است که همواره به دلیل کارهای پیش رو و یا تصمیمات گرفته شده، نگران و در مقابل حجم زیاد کار مضطرب می‌شوند. مدیریت مشاوره‌ای، مدیریتی است که در آن، نظر افراد برای انجام کارها پرسیده می‌شود و همواره به دنبال روش‌های جدید برای انجام کار می‌باشد. سبک مدیریت مشارکتی عبارت است از نوعی سبک مدیریت، که مشخصه آن، کاربرد فراوان روش تصمیم‌گیری گروهی است و طی آن به هریک از افراد، فرصت گسترده‌ای داده می‌شود تا در کار خود از

مروجین با شناسایی منابع کنترل کشاورزان می‌توانند برنامه‌هایی متناسب با شرایط آن‌ها فراهم کرده و با توجه به نقش آموزش در بهبود منابع کنترل (به معنی تبدیل منابع کنترل بیرونی به درونی و تقویت منابع کنترل درونی)، کمک بسزایی به پیشبرد اهداف این بخش نمایند.

منابع و مأخذ

۱. امینی، م. و س. م. میردامادی (۱۳۸۶). بررسی نقش مدیریت مشارکتی بر میزان اثر بخشی مدیران از دیدگاه کارشناسان ستادی سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور. یافته‌های نوین کشاورزی. دوره ۲، شماره ۱. صفحات ۹۳-۱۰۵.
۲. پورافکاری، ن. سرقطبی، ا. و حقیقتیان، م. (۱۳۸۸). بررسی عوامل فرهنگی، اجتماعی مؤثر بر گرایش به ترویج کشاورزی در شهرستان نیریز، مجله جامعه شناسی کاربردی، سالیستیم، دوره ۳۴، شماره ۲. صفحات ۱۰۶-۸۱.
۳. پینتریچ، پ.ا. و شانک د. (۱۳۸۵) انگیزش در تعلیم و تربیت: نظریه‌ها، پژوهشها و کاربردها. ترجمه م. شهرآرای. تهران: انتشارات علم.
۴. شائمی، ا. و براری، م. (۱۳۹۰). کانون کنترل و ارتباط دهان به دهان در میان مصرف کنندگان. مجله مدیریت بازرگانی. شماره ۳، دوره ۸. صفحات ۱۱۴-۱۰۱.
۵. شریعتمدار، ا (۱۳۸۸). منابع کنترل. مجله رشد مشاور مدرسه. ۱۸دوره. صفحات ۳۱-۲۸.
۶. غضنفری، ا. (۱۳۷۱)، مقایسه منبع کنترل و میزان افسردگی گروه جانبازان، معلولین و افراد عادی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس. تهران
۷. گنجی، ح (۱۳۸۴). ارزشیابی شخصیت. تهران: انتشارات ساوالان.
۸. یعقوبی، ن. م.، مقدم، م. و کیخا، ع. (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین رهبری تحول آفرین و رفتار شهروندی

گذار باشند. توانایی خودارزیابی، به عنوان سومین عامل تعیین کننده منابع کنترل کشاورزان مطرح است. در جامعه مورد مطالعه، کشاورزانی که توانایی خود را نسبت به همتایان خود، در بخش‌های مختلف تولید، در سطح زیاد ارزیابی کرده‌اند، اعتقاد بیشتری به کنترل اوضاع توسط خویش دارند. تأثیر توانایی خودارزیابی کشاورزان بر تعیین منابع کنترل، منطبق بر نتایج تحقیقات (Haine, 2003) می‌باشد. متغیر سطح تحصیلات به عنوان آخرین عامل تبیین کننده منابع کنترل افراد است و نشان می‌دهد افرادی با تحصیلات بالاتر، منابع کنترل درونی تری دارند که خود گویای تأثیر آموزش بر تغییر منابع کنترل است (Vijayashree, 2011). پژوهش حاضر با پژوهش پینتریچ و شانک (۱۳۸۵)؛ (Jahromi, & Zamani, 2007) که نشان دادند تحصیلات بالاتر با منبع کنترل درونی رابطه مثبت دارد، همسو است. مطالعه و شناسایی کلیه عوامل فوق الذکر، به کارشناسان و مروجین بخش کشاورزی، کمک می‌کند تا برنامه‌های کارا و اثربخشی را در جهت تحقق اهداف این بخش تنظیم نمایند. متأسفانه این اهداف در کشور ما آن گونه که انتظار می‌رود محقق نشده است؛ چرا که عدم شناخت و آگاهی مروجین و کارشناسان از ویژگی‌های کشاورزان و ابعاد پنهان رفتاری آنان، اثربخشی برنامه‌ها را کاهش می‌دهد و این موضوع نباید از چشم متخصصان و کارشناسان بخش کشاورزی دور بماند.

پیشنهادها

توصیه می‌گردد کارشناسان و متخصصان بخش کشاورزی، پیش از تنظیم برنامه‌های آموزشی و ترویجی، به جهت افزایش اثربخشی برنامه‌ها، به مطالعه منابع کنترل کشاورزان پرداخته و در جهت بهبود آن اقدامات آموزشی لازم را لحاظ نمایند.

- (2001). A methodological analysis of research on locus of control and learning disabilities: Rethinking a common assumption. *J Spec Educ*, 34: 214-225,. Retrieved from <http://sed.sagepub.com/content/34/4/214.short>
17. Martinez, M. (2003). High attrition rates in e-learning: challenges, predictors, and solutions. *The E-Learning Developer' Journal*, 1-8. Retrieved from <http://www.nottingham.ac.uk/~ntzcl1/literature/elearning/martinez.pdf>
 18. Mueller, S. L. & Thomas, A. S. (2001) Culture and entrepreneurial potential: A nine country study of locus of control and innovativeness. *Journal of Business Venturing*, 16(1), 51_75.
 19. Nuthall, P.L. (2010). Should Farmers' Locus of Control be used in Extension? *The Journal of Agricultural Education and Extension*. 16(3), 281-296
 20. Perry, C. (1990). After further sightings of the heffalump. *Journal of managerial psychology*, 5, 22-31
 21. Schieman, S. (2001). Age, education and sense of control: a test of the Cumulative Advantage Hypothesis. *Research on Aging*. 23, 153-178
 22. Vijayashree, L. & Jagdishchandra, M. V. (2011). Locus of control and job satisfaction: PSU employers. *Serbian Journal of management*. 6(2). 193-203
 23. Yon Lim, K., Kim, J. & Ju Joo, Y. (2012). Locus of control, self efficacy, and task value as predictors of learning outcome in an online university context. *Computer and Educational Journal*. 62. 149-158
- سازمانی کارکنان. پژوهشنامه مدیریت تحول. دوره ۲، شماره ۴. صفحات ۹۶-۶۴.
9. Jahromi, A. & Zamani, Gh. H. (2007). Comparison of high and low performance wheat growers with respect to their locus of control. *J. Agric. Sci. Technol*. 9,179-190
 10. Ghasemzadeh, A., Saadat, M., Karami, S. & Soleimani, M. (2012). Relating between self_esteem and locus of control in Iranian university students. *Social and behavioral sceinces*.31, 530-535
 11. Haine, R. A., Ayers. T. S. & Sandler. I. N. (2003). Locus of control and self esteem as stress-moderators or stress-mediators in mathematical high school children. *Death Stud*; 27(7), 40- 619
 12. House, J. D. (2000). Academic background and self-beliefs as predictors of student grade performance in science, engineering and mathematics. *International Journal of Instructional Media*, 27(2), 207-220.
 13. Jain. S. & Singh, A. P.(2008). Locus of Control in relation to cognitive complanity. *Journal of The Indian Academy of Applied Psychology*. 34(1), 107-113
 14. Kaine, G., Sandall, J., & Bewsell, D. (2004) Personality and Strategy in Agriculture. Proceedings of the 20th Annual Conference, Association for International Agricultural and Extension Education, Dublin, Ireland, pp. 790_801.
 15. Kreitner R., & Kinicki A (2001)."Organizational behavior, New York: Macgraw-Hill. Retrieved from <http://www.abebooks.com/Organizational-Behavior-5th-Edition-Kreitner-Robert/739765632/bd>
 16. Mamlin, N., Harris, K. R., & Case, L. P.